

Les freqüentacions esporàdiques de la Naveta "I" dels closos de Can Gaià

per Bartomeu Salvà
Carles Quintana
Manel Calvo
Joan Fornés
Jaume Garcia
Elena Juncosa
Víctor Guerrero¹

INTRODUCCIÓ

Aquesta comunicació pretén donar a conèixer les distintes reocupacions que s'han pogut constatar al poblat de navetiformes dels Closos de Can Gaià, mitjançant principalment l'estudi de restes ceràmiques², bé superficials, bé en context. També s'ha pogut aprofitar una datació de C14, i que, de moment, és l'única datació radiocarbònica que hi ha a Mallorca per al període en el qual les illes resten sota un suposat domini bizantí.

L'estudi de materials tardoantics i/o posteriors no sempre se du a terme en excavacions de poblats prehistòrics³, amb la qual cosa una part de la seva història resta en l'oblit. Si bé és veritat, que les reocupacions —o la continuïtat d'hàbitat— dels poblats talaiòtics i de navetiformes durant l'antiguitat tardana i l'època islàmica, solen ésser marginals respecte a èpoques anteriors. Pensam que no per això deixen d'ésser part de l'esdevenir d'aquests, i com a tal, és el nostre deure investigar, i en la mesura de les nostres possibilitats, descobrir el per què, d'aquestes ocupacions.

PERÍODE BIZANTÍ

No hi ha cap indici que ens permeti documentar alguna reutilització de la naveta I o bé una freqüentació del poblat entre el final de l'hàbitat prehistòric i l'època bizantina. Així doncs, pel que fa a aquest darrer període podem dir que s'han

¹ Membres del Grup de Recerca Arqueobaleare de la UIB.

² No podem deixar d'anomenar aquí, l'inestimable ajut, que la dra. Magdalena Riera ens ha proporcionat en la confirmació de l'estudi de les ceràmiques islàmiques.

³ Malgrat això, podem posar alguns exemples d'excavacions on sí s'han estudiat materials de reocupacions posteriors, com ara es Figueral de Son Real (Rosselló, Camps, 1972) o Hospitalet (Riera, Rosselló, 1995)

realitzat una sèrie de troballes que indiquen que el poblat, o almenys el sector excavat fins al moment devia ésser freqüentat. Podem afirmar això gràcies a les troballes superficials de ceràmica eivissenca d'època bizantina, la qual es pot trobar a diferents jaciments del mateix municipi de Felanitx i a altres de Mallorca. En concret les restes trobades al nivell superficial de la estructura II del conjunt 2, són fragments amorfs decorats amb meandres i línies horitzontals incises (fig.4, a-c), la fabricació dels quals es pot ubicar entre el 550 i el 700 (Ramon, 1986). Així mateix s'ha localitzat una estructura de combustió dins el conjunt arquitectònic num. I, la qual s'ha datat per C-14 al tercer quart del segle VI^a. Això confirma que aquesta estructura podia ser utilitzada com a refugi ocasional en l'esmentat període.

PERÍODE ISLÀMIC

Les dades indiquen que l'exterior de la naveta, en concret la seva part davantera fou utilitzada per algú per tal de refugiar-s'hi, i així ho testimonia la presència d'una estructura de combustió (fig.3, a) i d'un instrument de ferro allargat que, probablement es pot identificar com un atiador del foc, tal i com ja trobam a la llar islàmica excavada en el Figueral de Son Real (Rosselló, 1972). D'altra banda, és en aquest indret on hem pogut documentar major nombre de peces d'aquest moment (fig.3, b). En concret s'ha pogut dividir aquestes peces en tres tipus: safes, ancolles i gerres.

Pel que fa a les safes -recipients de boca ampla, parets altes i amb repeu a la base (Rosselló, 1978)-, els exemplars més petits sembla que podien fer-se servir com a plats (ibid.), funció que probablement se li donava a la safa trobada al jaciment⁵ (fig.5, a). Aquesta es podria enquadrar en el tipus IV de Rosselló (1978), i que ens dóna una cronologia tardana per aquests tipus de safes, ja a època almoràvit i almohade.

Les ancolles -contenidors petits de cos esfèric o piriforme, amb repeu o sense ell (Rosselló, 1978)- també s'han documentat a Closos, i es probable com diu Rosselló que haguessin estat utilitzades com a vinagreres o similar.

El darrer tipus documentat és la gerra (fig.5, c-e) -recipients de cos globular o abombat, amb base plana, més estreta que el cos, un coll diferenciat i dues nanses (Rosselló,1978)-. Normalment s'utilitzava per emmagatzemar líquids, en aquest cas creiem que el líquid podria ésser aigua.

4	Sample name	Analysed fraction	Mass (mg)	Utc Nr	δ^{13} (p.mil)	Age (BP)	Calibrated Age (cal. BP)
	Clossos 152-CQ4_9	charcoal	2230	8143	-23,0	1547±39	1504-1383 1374-1357

5 Malgrat l'existència d'un nombre considerable de fragments, sembla que ens trobam davant un sol exemplar.

SEGLE XIV/XV

Durant la primera campanya d'excavacions (estiu del 1996) realitzada en els Closos de Can Gaià, un dels primers objectes localitzats, fou la meitat d'una escudella de Paterna, decorada en blau sobre fons estannificat (figs.2; 4, d).

La troballa mereix destacar-se no només per esser gairebé l'únic document segur de la freqüentació del lloc durant els segles XIV o XV, sinó el lloc on es trobà, enmig de la paret de l'entrada de la naveta, com si hi hagués estat amagada. Dintre de l'escudella hi havia el que pareixen esser les restes del darrer àpat del seu propietari, en concret alguns ossos d'ovicaprins.

D'aquests segles (XIV-XV) posteriors a la conquesta catalana, només s'ha trobat un fragment més d'un possible plat o bé escudella de fons estannificat. Són per tant restes molt minses per parlar d'una freqüentació important del lloc.

ÈPOCA MODERNA I CONTEMPORÀNIA (SEGLES XVI-XX)

La cronologia que hem especificat en el títol d'aquest apartat és molt ampla. Però pensam que els fragments ceràmics estudiats no sempre permeten assegurar amb exactitud la cronologia concreta, i per tant hem volgut ésser prudents. Així i tot s'intentarà fer un estudi cronològic més específic.

Pareix ésser que no hi ha cap fragment més antic al segle XVIII, ja que la primera peça que hem pogut datar amb tota seguretat és un fragment de plat decorat amb manganès sobre fons melat. Aquesta vaixella forma part d'una producció feta a Albisola (Liguria/Italia) i que cronològicament s'enquadra entre el 1750 i el 1800⁶ (fig.7, c). És per tot això que pensam que la intensificació de l'activitat agrícola a la zona que estudiam, es produiria a finals del segle XVIII i principis del segle XIX. Això pareix confirmar-se per l'existència relativament abundant de fragments d'escudelles vidriades en verd i de pasta de color blau fosc (fig.7, e). Aquestes produccions encara no ben estudiades podrien començar un poc abans, però pel context genèric del lloc ens inclinam a pensar que l'àmbit cronològic més segur, és el que ja hem apuntat abans.

Finalment, també es varen trobar les restes d'uns plats o escudelles⁷ decorades amb aigües, amb un estil que comença a produir-se al segle XVI a Pisa, i que

6 Aquest tipus de peces són molt comunes a Mallorca, i es localitzen en superfície per tot el camp mallorquí, a més de trobar-se també a diferents excavacions a Palma (Polvora II (Salvà, inèdit)), i totalment senceres a col·leccions privades, o bé a dintre d'alguns convents, com és el cas del de Ses Caputxines a Palma (González: 1998)

7 La seva fragmentació no ens ho permet assegurar.

arriben a Mallorca en aquesta centúria. Però després d'una acurada observació dels fragments ens adonarem que la pasta dels fragments no coincidia amb la d'aquestes primeres produccions, les quals són d'un color vermell intens. En canvi si que es poden paral·lelitzar clarament amb unes imitacions que d'aquestes ceràmiques pisanes es fan a Catalunya, i per ventura també a Mallorca (figs.6, f; 7, f) . La pasta d'aquestes de color més clar, s'ajusta als fragments trobats als Closos de Can Gaià. Tot això ens confirma, que la freqüentació humana s'incrementa a finals del segle XVIII i durant tot el segle XIX.

No podem obviar que fins i tot algunes d'aquestes produccions es varen allargar fins el segle XX (escudelles vidriades en verd) (fig.6, a, b, d). A més la troballa de fragments de plats de porcellana blancs (fig.6, c) ens confirmen que també durant la primera meitat del segle XX les estades al lloc foren comunes. Això canvia radicalment pel que fa a la segona meitat del segle XX, i sobretot a partir de la construcció de la carretera que actualment passa pel ben mig del jaciment, i que es construí l'any 1965⁸.

Sempre tenint en compte que ens referim a una cronologia molt ampla, l'estudi de les diferents formes ceràmiques ens ofereix un espectre més ample que en anteriors èpoques (menys les de la prehistòria), amb restes de ribells (fig.6, e), greixoneres, gerres, escudelles, un plat *moreno* (fig.7, d) i fins i tot teules. Això ens demostra que el temps d'estada a l'indret que estudiam, si bé mai fou massa llarg, si que permeté no només consumir aliments, sinó també cuinar-los (greixoneres).

CONCLUSIONS

Una vegada que els territoris romano-orientals de la Bètica caigueren sota l'òrbita del Regne Visigòtic (primer quart del segle VI d.C.), les Balears es convertiren en una avançada de l'imperi i perderen importància econòmica. Després de la conquesta musulmana del nord d'Àfrica (696), les illes restaren cada vegada més independents respecte a Constantinoble. Així, entre els segles VIII i IX les Balears probablement visqueren un període de dependència teòrica de Bizanci, però de independència pràctica.

Les notícies que tenim sobre les illes pel període de temps que comprèn des del segle VI fins al X són minses. És un fet que es produeix una forta decadència del que havien estat els dos grans nuclis urbans d'època romana (Palma i *Pollentia*),

8. La troballa de restes de presència humana es multipliquen des d'aquest moment per deu, essent a diferència del que havien estat fins ara, més que una fita de l'ús de la terra, una clara mostra de "fems".

i un probable trasllat de part de la població al camp, on el sorgiment de basíliques ja des del Baix Imperi, sembla evidenciar aquest procés.

Aquest poblament del camp pareix evidenciar-se no només amb l'edificació dels esmentats temples cristians, sinó també per la troballa de restes materials a diversos indrets del camp mallorquí.

A Felanitx en concret localitzam jaciments d'aquesta cronologia a diferents indrets com són: Portocolom (troballes submarines), Cala Sa Nau, Puig de Son Bennàssar, Es Carritxó i els Closos de Can Gaià. No podem descartar que existissen altres indrets, com és ara el Castell de Santueri, possible fortalesa ja en aquesta època. El fet és que en els Closos de Can Gaià trobam restes d'aquest moment, concretament diversos fragments de gerres, que ens demostren una freqüentació de la zona (les restes representen un total d'un 2% del total).

Pel que fa en aquest període de semi-independència que les illes tingueren en els segles VIII i IX es clogué quan el 902-903 les illes foren annexionades a l'islam. Abans, ja a partir del segle VIII, havien patit algunes razzies per part dels musulmans i de fet, sembla que fins i tot foren sotmeses a tribut. Malgrat tot, havien restat independents respecte als poders andalusins fins als primers moments del segle X. A partir d'aquests moments, les Balears queden lligades al món islàmic d'Al-Andalus. D'aquesta manera, una vegada caigut el califat, passen a formar part del territori de la Taifa de Dènia (1015), a la qual restarien unides fins el 1087, quan s'inicia una curta fase d'independència que durarà fins el 1114. Aquest any l'expedició pisano-catalana ocupa i saqueja Madina Mayurqa.

La conseqüència immediata d'aquesta expedició cristiana fou el desembarcament almoràvit (1115), als quals havien demanat ajuda els musulmans illencs abans del saqueig de l'illa, i l'annexió del territori a l'imperi almoràvit. El 1203, el nou poder islàmic a la Península Ibèrica, els almohades, varen aconseguir ocupar les illes després de violents combats. Malgrat tot el poder musulmà illenc desaparegué poc després, quan el 1229 el rei Jaume I va desembarcar i va posar fi a un llarg període de la història mallorquina.

Del poblament d'època islàmica del terme de Felanitx ja se n'han fet diversos estudis molt complerts (Barceló i Kirchner, 1995), i és un tema sobre el qual no hi insistirem. L'existència als Closos de Can Gaià d'una llar, un petit aixovar ceràmic (ancolla, safà i gerres), a més d'un possible ationador, ens confirma la freqüentació del lloc, però no el seu ús agrícola. Les restes esmentades són dels moments més tardans de la dominació islàmica, concretament de finals del segle XII i principis del XIII. Aquestes peces ens demostren que algú s'arresarà a l'entrada de la

naveta (recordem que aquest edifici possiblement conservava encara una alçada considerable i era, per tant, un indret atractiu per resguardar-s'hi del temps), i possiblement hi feu estades en més d'una ocasió. Tot això ens podria fer pensar que ens trobam davant la manifestació d'un increment de la utilització d'aquest territori. No es pot descartar que aquest ús vagi lligat amb la intensificació de l'explotació ramadera, a la qual pareix ésser que tota aquesta zona estava abocada (Barceló i Kirchner, 1995:81-83).

Posteriorment assistim a una important disminució de les troballes de restes, tan és així que d'entre el 1229 i el segle XV, només hem pogut comptabilitzar una escudella de paterna, i un fragment de plat de fons estannificat. Pareix clar a les hores que en aquest indret es reduí força l'ús del territori, o almenys la presència humana.

Això augmenta de forma espectacular a partir del segle XVIII. En aquest cas pareix que ens trobam davant un fenomen generalitzat a tota l'illa, amb un increment demogràfic notable i una reducció de la pirateria nordafricana, i un conseqüent ús més generalitzat del camp mallorquí.

És en aquests moments, sobretot a finals d'aquest segle, durant tot el segle XIX i la primera meitat del XX quan es desbrossen importants extensions de garriga. La terra serà, per tant, cada cop més explotada i freqüentada per gent que es dedica a treballs que poden durar el temps suficient per fer estades temporals al camp. Això es reflectiria en les restes ceràmiques localitzades (71%), on a més de peces que s'empren pel consum directe d'aliments i líquids (escudelles i gerres), també hi trobam elements necessaris per cuinar com greixoneres. Fins i tot es troben fragments de teules, encara que no podem saber quina fou la seva funció (porxos?).

Per concloure definitivament aquest estudi només podem afegir que ens trobam davant un tipus de treball novell, i per tant sotmés a noves i importants rectificacions. Així i tot pensam que són feines que s'han de seguir fent a altres indrets i comparar-les entre si, per comprovar si aquesta tendència que es dona en els Closos de Can Gaià, pot ésser o no representativa de la intensificació i abandonament del camp mallorquí a diferents èpoques i moments de la nostra història.

BIBLIOGRAFIA

BARCELÓ, M.: (1984).- Sobre Mayurqa. *Quaderns de Ca la Gran Cristiana*. n° 2. Museu de Mallorca. Palma.

BARCELÓ, M. I KIRCHNER, H.: (1995).- *Terra de Falanis. Felanitx quan no ho era. Assentaments andalusins al territori de Felanitx*. Felanitx.

- CAMEIRANA, A.: (1970).- "La terraglia'nera ad Albisola all'inizio dell'800". *Atti III Convegno Internazionale della ceramica, Albisola*. Albisola.
- CRESSIER, P.; et alii.: (1992).- "La ceràmica tardo almohade y los orígenes de la cerámica nasri". A: *Quaderns de ca la Gran Cristiana/III*. Palma
- GONZÁLEZ GONZALO, E.: (1998).- *La ceràmica al món conventual*. Monestir de la Puríssima Concepció. (Inventari i Catalogació). Palma.
- MILANESE, M.; et alii.: (1997).- "La ceramica 'à taches noires': un indicatore dell'archeologia post-medievale mediterranea". *Atti XXVII Convegno Internazionale della Ceramica, 1994, Albisola*. Albisola.
- RAMÓN, J. : (1986).- *El Baix Imperi i l'Època Bizantina a les Pitiüses*. Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Eivissa.
- RIERA, M.M.; ROSSELLÓ, G. (1995): "El nivell andalusí de la sala hipòstila del poblat talaiòtic d'Hospitalet (Manacor, Mallorca)", a *BSAL*, 51, pp. 289-292.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1968): *L'Islam a les Illes Balears*, ed. Daedalus, Palma.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1973): "Los siglos oscuros de Mallorca", *Mayurqa*, 10.
- ROSSELLÓ BORDOY, G.: (1978).- *Ensayo de sistematización de la cerámica árabe en Mallorca*. Palma.
- ROSSELLÓ BORDOY, G.: (1983).- "Nuevas formas en la cerámica de época islámica". A: *BSAL*, nº 39, pp.237-360. Palma.
- ROSSELLÓ BORDOY, G.: (1991).- *El nombre de las cosas en Al-Andalus: una propuesta de terminología cerámica*. Palma.
- ROSSELLÓ, G. Y CAMPS, J.: (1972).- "Excavaciones en el complejo noreste de 'Es Figueral de Son Real', (Santa Margarita, Mallorca)". A: *Noticiario Arqueológico Hispánico. Prehistoria I*. Madrid.
- SALVÀ SIMONET, B.: (1993).- *Miquel Bordoy i l'arqueologia. (La seva col·lecció particular)*. Felanitx.
- SALVÀ SIMONET, B.: (1992).- "El patró d'assentament de la prehistòria a la romanització a Felanitx", pp.407-418. *X Jornades d'Estudis Històrics Locals. La prehistòria de les Illes del Mediterrània Occidental*. Palma.
- SALVÀ SIMONET, B.: (1994).- "El patrimoni arqueològic del terme de Felanitx (Mallorca)", pp. 71-78. A: *Actes del III Congrés: El nostre Patrimoni Cultural: El Patrimoni Tudat (1836-1994)*. Palma.

Figura 1

Figura 2

Figura 3

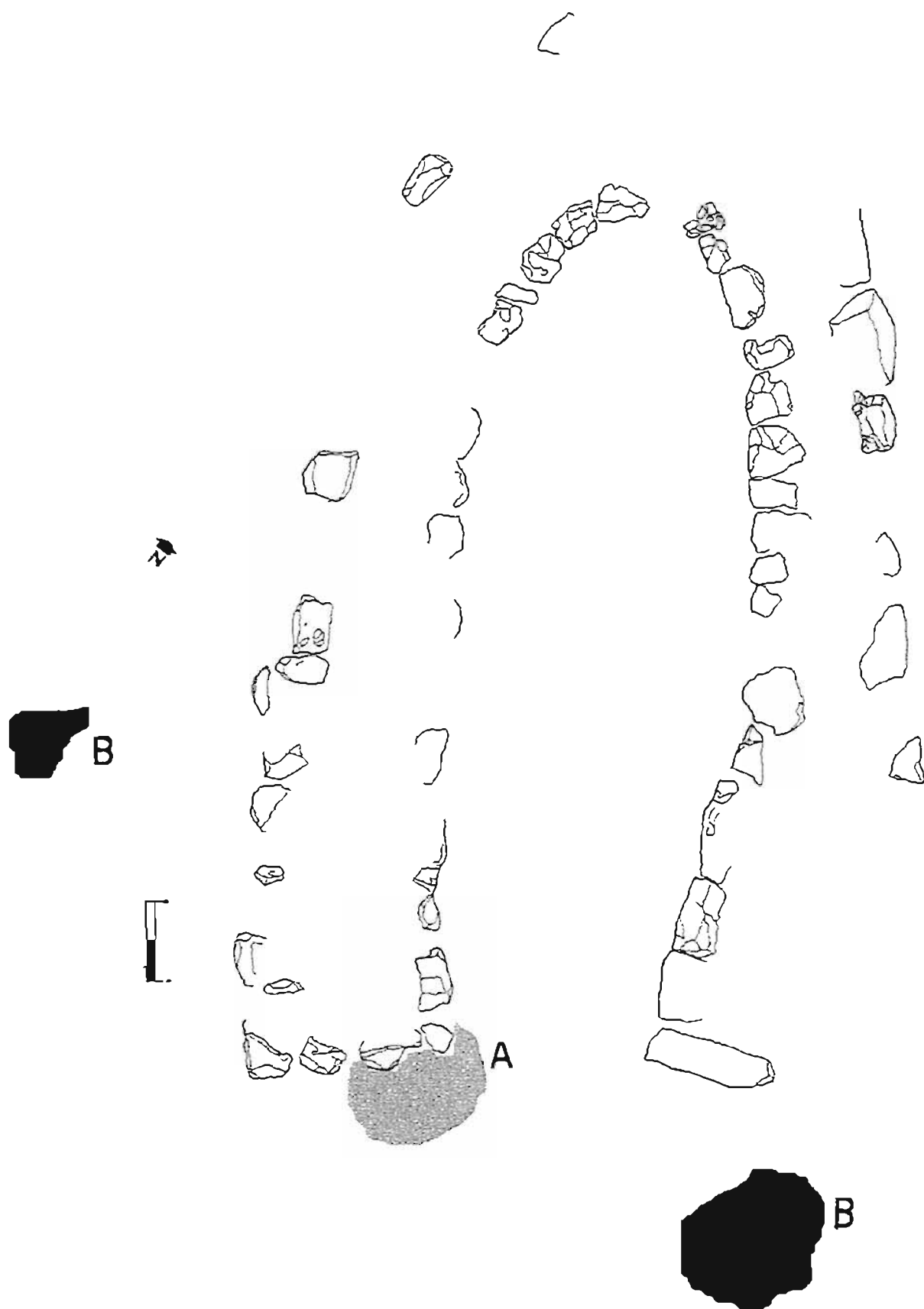

Figura 4

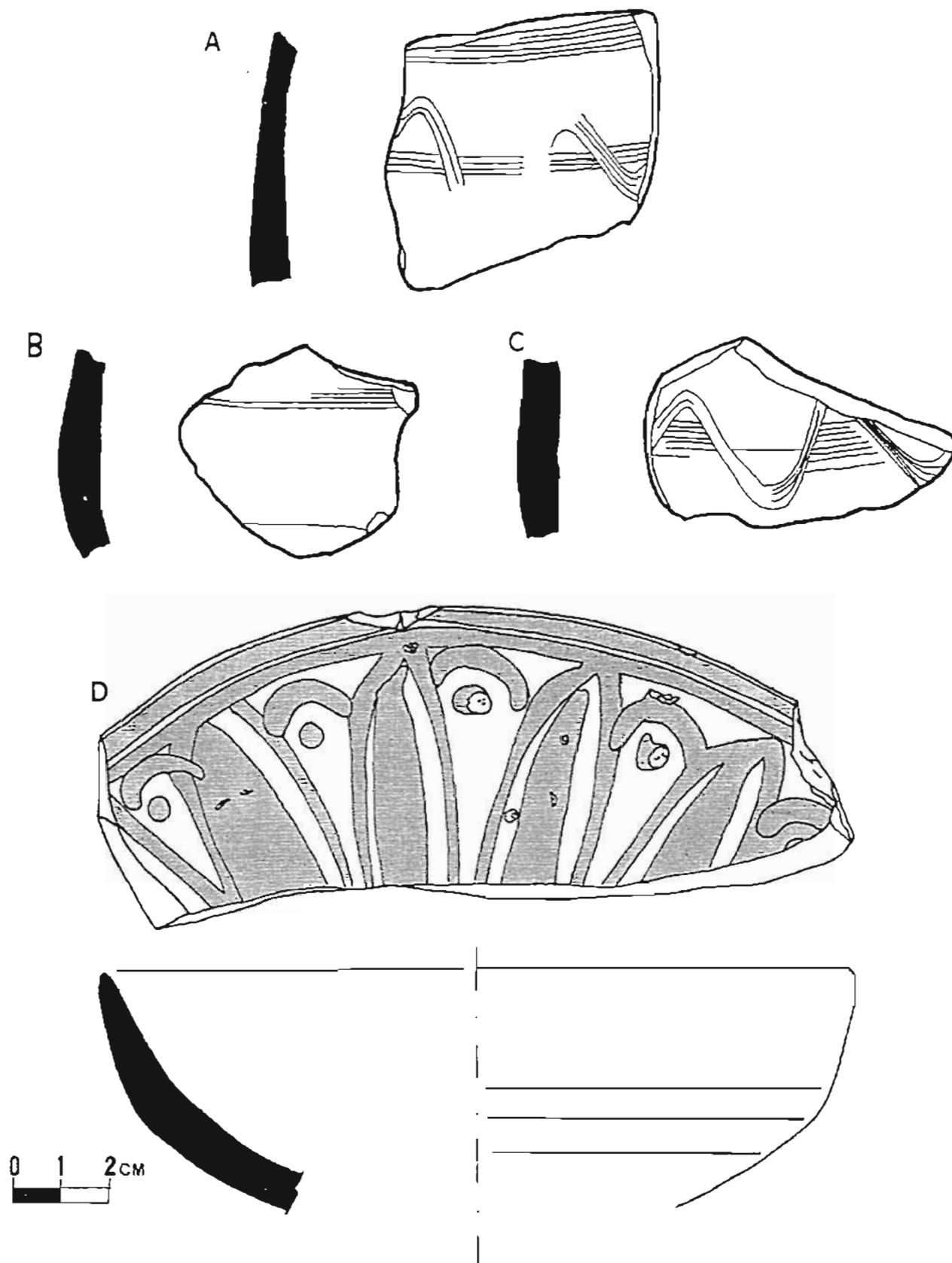

Figura 5

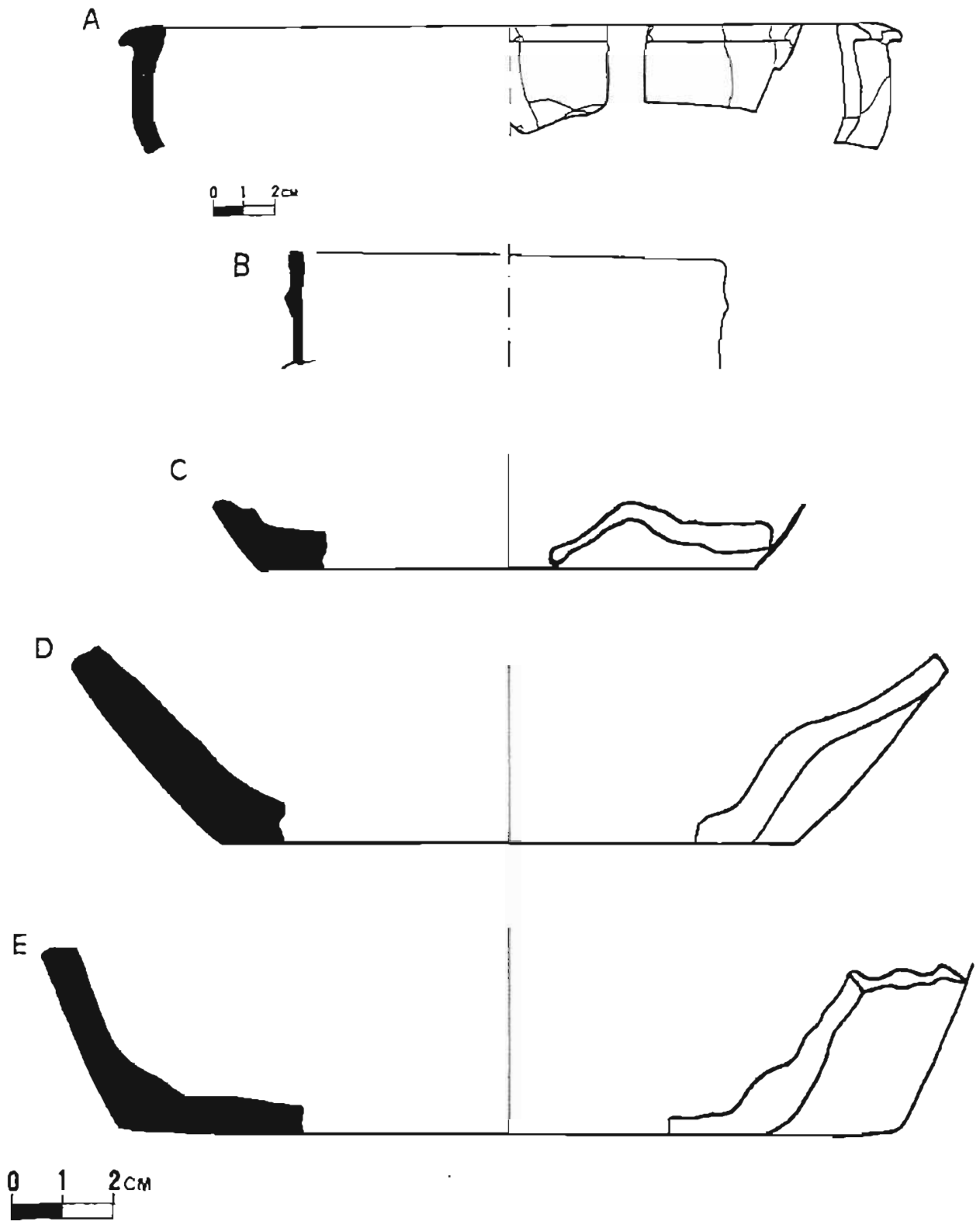

Figura 6

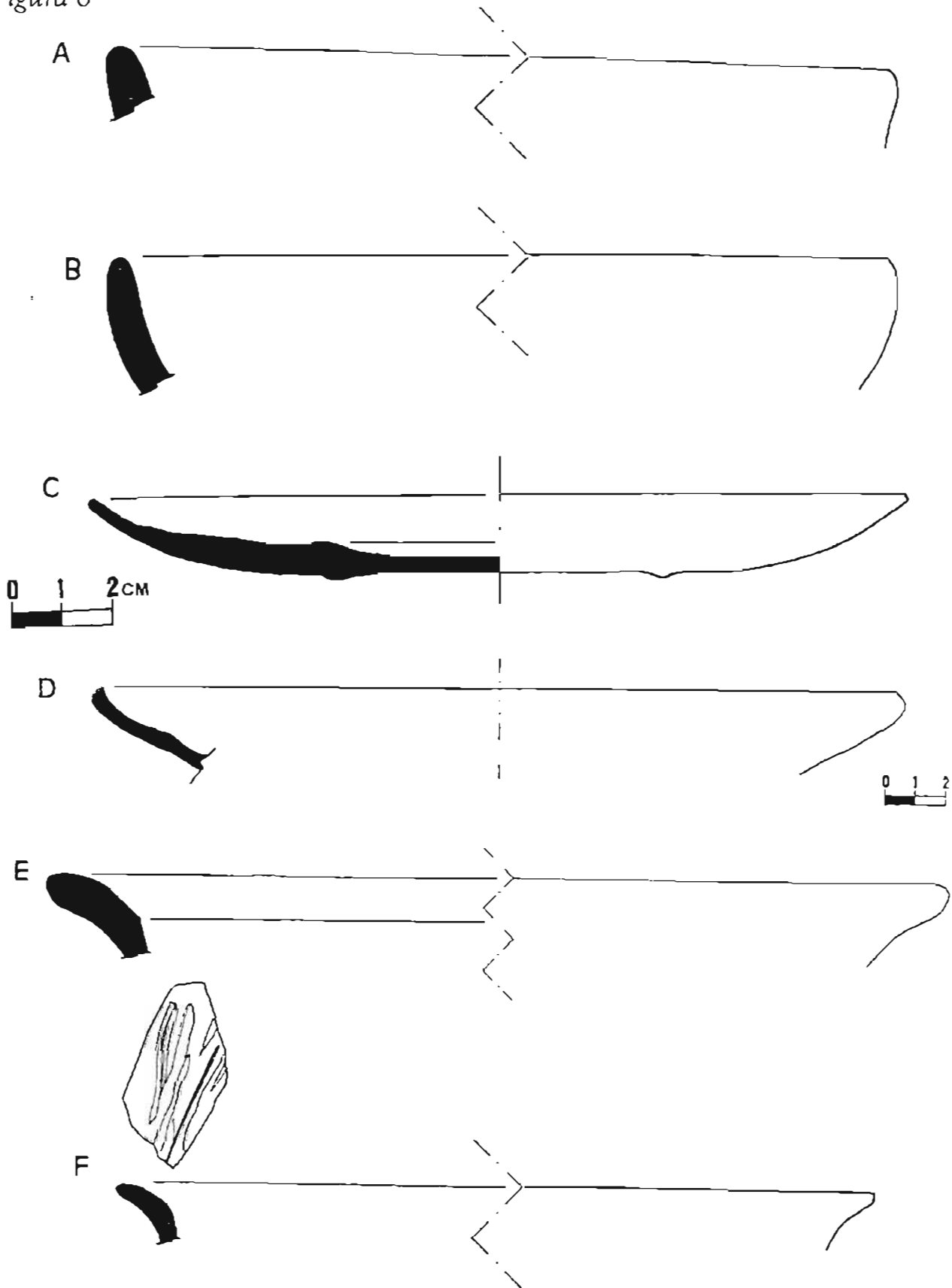

Figura 7

